

TATYANOBA, TATOVA VƏ TATONI TOPONİMLƏRİ

Toponim yunan sözü olub, “yer adı” deməkdir. Respublikamızda “tat” adı ilə başlayan bir neçə oykonim (yaşayış məntəqəsi) vardır. Bu oykonimlər konkret olaraq aşağıdakılardır: Tatyanooba (Masallı), Tatova (Lənkəran), Tatonı (Lerik), Tatlı (Qazax, Göygöl), Tatlar (Ağdaş, Kəlbəcər).

Adı qeyd olunan toponimlər “tat” komponenti ilə başladığından ilk olaraq belə qənaətə gəlmək olur ki, həmin toponimlər etnotoponimdir, yəni tat xalqının adı ilə bağlı olan yer adıdır. İran mənşəli xalq olan tatlar Azərbaycan və Dağıstan Respublikalarında yaşayırlar. Azərbaycanda tatlar kompakt halında Quba, Şabran, Siyəzən, Xızı, Xaçmaz rayonlarında, İsmayılının Lahic qəsəbəsində, Şamaxı və Qobustan rayonlarının bəzi kəndlərində, Bakı ətrafı kəndlərdə yaşayırlar. Tarixdən məlum olduğu kimi Azərbaycan 3 əsr (IV-VII əsrlər) Sasanı dövlətinin hakimiyyəti altında olmuşdur. Məhz, Sasanilərin hakimiyyəti illərində tatlar Azərbaycana köçürülmüşlər.

“Sasanilər Azərbaycanın şimal hissəsində özlərinə dayaq yaratmaq məqsədilə İrandan Albaniyaya fars ləhcəli əhali köçürüb orada məskunlaşdırırdılar. Sasanilərin köçürmə siyasəti eyni zamanda torpaqsız İran əhlini münbit torpaq sahələri ilə təmin etmək məqsədi güdürdü. İran dilli əhali şimaldan cənuba uza-

nan və strateji əhəmiyyəti olan yollar ətrafında məskunlaşdırılırdı. Bunlar indi tat adlanırlar. Tatların dili pəhləvi-fars dilinin ləhcəsi kimi formalaşmışdı” (Ziya Bünyadov və Yusif Yusifovun redaktəsilə Azərbaycan tarixi, I cild. B., 1994, səh. 199). Ayrı-ayrı müəlliflərə istinad edən tarix üzrə fəlsəfə doktoru Məhəmməd Əliyev tatların Azərbaycan və ümumiyyətlə Qafqaz ərazisinə konkret olaraq IV-VI əsrlərdə, xüsusilə I Xosrov Ənuşirəvanın (531-579) dövründə köçürüldüyünü qeyd edir (Azərbaycan tatlari. B., 2006, səh. 44).

Yerli əhali fars ləhcəsində danışan bu insanları “tat” adlandırmışdır. V.F.Miller “tat” sözünü türk dilində “yad”, “özgə”, “gəlmə” kimi tərcümə etmişdi (Bax: M.Əliyevin adı qeyd olunan kitabı. Səh.35). “Tat” sözü həmçinin talış dilində “isti”, “tatlı” sözü isə Anadolu türkcəsində “şəkərim, şəkərli” deməkdir. Burada belə qənaətə gəlmək olur ki, “tat”la başlayan toponimlərin heç də hamısı etnotoponim, yəni tat xalqının adı ilə bağlı olan yer adı deyildir.

Talış bölgəsində “tat” komponenti ilə başlayan 3 oykonim vardır: Tatyanooba, Tatova və Tatonı. Bu oykonimlər müvafiq olaraq Masallı, Lənkəran və Lerik rayonlarında yerləşir. Tatyanooba, Tatova və Tatonı toponimlərinin etimologiyalarına nəzər salaraq.

TATYANOBA. “Tatyanooba kəndi. Masallı rayonu. Keçmiş mənbələrdə yaşayış məntəqəsinin adı Tationoba şəklində verilmişdir. Coğrafi ad vaxtilə Cənubi Azərbaycandan köçüb gəlmiş və muzdla işləyən ailələrə verilmiş tati adından və talış dilindəki “on” cəm şəkilçisindən, oba isə “müvəqqəti yaşayış yeri”, “məskən” topokomponentlərindən ibarətdir” (Budaq Budaqov, Nadir Məmmədov. Azərbaycanın Lənkəran regionu toponimlərinin izahlı lüğəti. B., 2007, səh. 80). Tarixçi-toponimist Musarza Mirzəyev isə Tatyanooba toponimini tat tayfalarının məskunlaşması ilə əlaqələndirərək “tatlar” mənasında izah etmişdir (Talış toponimlərinin qısa izahlı lüğəti. B., 1993, səh.51).

Musarza Mirzəyev talış dilində Tationoba və Azərbaycan dilində Tatyanooba adlanan bu toponimi tatlara əlaqələndirsə də, əslində tatlar Talışda yaşamamışdır. Tationoba Tatyanooba hibrid söz olub, Azərbaycan dilində tat, oba və İran dillərində yananon komponentlərindən (tat+yanan+oba) yaranaraq “gəlmələrin obası”, “gəlmələrin yaşadığı oba” mənasını verir.

TATOVA. Tatova talış dilində Tatonvə adlanır. Tatova Tatonvənin Azərbaycan dilinə transliterasiyasıdır. Talış dilində tat - “isti”, ov - “su”, -ə- məkan və ya istiqamət bildirən şəkilçi deməkdir. Tatova Azərbaycan dilinə tərcümədə “isti su” mənasını verir. Kəndin yaxınlığında İstisu qəsəbəsi yerləşir. Bəzən toponim yanlış olaraq Tatonvə kimi

qeyd edilir və o, etnonim olaraq “tatların obası” şəklində izah edilir. Qeyd edim ki, Tatova Lənkəran rayonunun inzibati ərazi bölgüsündə rəsmən kənd olsa da, o faktik olaraq kənd yox, Osakücə kəndinin bir məhəlləsidir. Çünki burada doğulan və yaşayanların sənədlərində ünvan Tatova deyil, Osakücə yazılır. Azərbaycan Respublikasının əvvəlki inzibati-ərazi bölgüsündə kəndin adı Tatova olsa da, 2013-cü ildə tərtib edilmiş Azərbaycan Respublikasının inzibati-ərazi bölgüsündə kəndin adı yanlış olaraq Tatonvə (?) yazılmışdır.

TATONI. Tatonı talış dilində şəffaf hidrooykonimdir, yəni mənası aydın olan yer adıdır. Tatonının ilkin variantı Tatonvə olmuş, toponim sonradan Tatonı şəklinə düşmüşdür. Talış dilində tat - “isti”, -ə- birləşdirici səs, honi - “bulaq” deməkdir. Beləliklə, Tatonı Azərbaycan dilinə tərcümədə “isti bulaq”, “suyu isti olan bulaq” mənasını verir. Göründüyü kimi Tatyanooba, Tatova və Tatonı toponimləri heç də tat etnosu ilə bağlı deyildir. Onlar müvafiq olaraq Azərbaycan dilində “gəlmələrin obası” (Tatyanooba), və talış dilində “isti su” (Tatova), “isti bulaq” (Tatonı) mənalərini verir.

Tatyanooba, Tatova və Tatonı toponimlərinin etimologiyası tatların bu regionda yaşamadıklarını və onlarla bağlı olmadığını göstərir.

İldırım ŞÜKÜRZADƏ,
Lənkəran rayonunun
Havzava kənd tam orta məktəbinin
tarix müəllimi